

Діагностування стану готовності майбутніх учителів до інноваційної діяльності

Постановка проблеми. Прийняття вчителями інноваційних процесів, як особистісно-значущих, визначається науковцями вагомим чинником успіху модернізації системи освіти України. Загально визнаним є той факт, що підготовка до інноваційної педагогічної діяльності є нині складовою частиною фахової підготовки студентів у ВНЗ. Саме тому слід уважно відстежувати рівень готовності майбутніх вчителів до сприйняття, розповсюдження та створення освітніх інновацій та приділяти належну увагу її формуванню.

Аналіз останніх досліджень. Дане питання є об'єктом досліджень багатьох науковців в Україні та за її межами. Проблеми педагогічної інноватики, а саме розвиток інноваційних процесів, інноваційна компетентність вчителів та засоби її формування висвітлені в працях З.Абасова, К.Ангеловські, М.Бургіна, Л.Ващенко, І.Гавриш, Л.Даниленко, Т.Демиденко, І.Дичківської, Н.Клокар, О.Козлової, В.Паламарчук, Л.Подимової, В.Сластьоніна та багатьох інших. Науковці наголошують, що нині є нагальна потреба у використанні ефективних засобів формування готовності майбутніх учителів до інноваційної діяльності. Важливим питанням, яке потребує вирішення, є підвищення пізнавальної активності студентів, формування в них ціннісного відношення до інноваційних перетворень та сприйняття їх як особистісно-значущих.

Метою даної статті є встановлення суті поняття «готовність до інноваційної педагогічної діяльності», розкриття методики її діагностування та результати дослідження.

Трактування поняття «готовність» залежить від наукових підходів дослідників та сфери діяльності, готовність до якої вивчається. Готовність до педагогічної діяльності зокрема вивчали Л.Кондрашова, Н.Кузьміна, К.Макагон, О.Мороз, Ю.Сенько, В.Сластьонін, А.Щербаков та багато інших. «Готовність до педагогічної праці», за Л.Кондрашовою, - це складне “сполучення психічних особливостей та моральних якостей особистості, які становлять основу установки майбутнього вчителя на усвідомлення функцій педагогічної праці, професійної позиції, оптимальних способів діяльності, співвіднесення своїх здібностей з подоланням труднощів, що виникають під час вирішення професійних завдань та досягненні спланованих результатів” [5].

Готовність майбутніх учителів до інноваційної діяльності є складовою частиною феномену «готовність до педагогічної праці». У науковій літературі цей феномен визначається як:

- інтегративна якість особистості, що презентує єдність особистісних і операційних компонентів, забезпечує ефективність цієї діяльності [9];
- особливий особистісний стан, який передбачає наявність у педагога мотиваційно-ціннісного ставлення до професійної діяльності, володіння ефективними способами і засобами досягнення педагогічних цілей, здатності до творчості і рефлексії [3];
- складне, багато структурне утворення, в якому знаходять прояв психологічний, теоретичний та практичний аспекти. Воно повинне проходити через формування професійного духу, самосвідомості, мистецтва рефлексії,

глибокого переконання в необхідності працювати в інноваційному режимі [4];

- позитивне, емоційне ставлення до педагогічних інновацій, гуманістичних ціннісних орієнтацій, зацікавленість інноваційною роботою вчителя та систематичне ознайомлення з нововведеннями в галузі освіти, сформоване педагогічне творче мислення, розвиток креативних здібностей та рефлексивних умінь [2];

- показник здатності вчителя нетрадиційно вирішувати актуальні для особистісно орієнтованої освіти проблеми [6].

Суттєве значення для визначення готовності майбутніх учителів до інноваційної діяльності має дослідження І.Гавриш, в якому вона теоретично обґрунтувала концептуальні основи цього процесу, яке повинне здійснюватися на основі органічної єдності загального, особливого та одиничного. “Як загальне – вона є складовою загально педагогічної підготовки майбутніх учителів; як особливе – має свою специфіку, зумовлену закономірностями інноваційного навчання, як одиничне – відображає залежність інноваційного навчання від особистісних якостей студентів ВНЗ”[1,с.91]. За І.Гавриш, – це стійка сукупність усіх необхідних компонентів, зв’язків, залежностей, відношень, властивих цьому процесу як педагогічному феномену.

У той самий час нам би хотілося додати власне бачення суті цього поняття. Результати освіти в світі нині пов’язують з компетенціями людини, а компетентнісний підхід відповідає прийнятій у більшості країн загальній концепції освітнього стандарту. Як відомо, компетентність (від лат. *Competens* – належний, відповідний) – сукупність знань і вмінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію [7,с.149].

І.Дичківська визначає інноваційну компетентність педагога як систему мотивів, знань, умінь, навичок, особистісних якостей педагога, що забезпечує ефективність використання нових педагогічних технологій у роботі з дітьми [3,с.338]. З таким визначенням не погоджуються Л.Петриченко, оскільки, на її погляд, воно обмежує творчий характер інноваційної професійної діяльності, зводить інноваційну компетентність учителя до репродуктивного рівня. Інноваційну компетентність учителя вона розглядає як сукупність певних метакомпетенцій, що забезпечує здійснення ним усіх етапів професійної діяльності: від моделювання та прогнозування до впровадження нововведення[]]. До таких метакомпетенцій Л.Петриченко відносить інформаційно-гностичну, інтелектуально-творчу, регулятивну, організаційно-комунікативну та дієво-творчу компетентності. Ми поділяємо її думку щодо близькості суті понять «готовність до професійної (інноваційної) діяльності та «професійна (інноваційна) компетентність». Тому вважаємо, що *готовність до інноваційної педагогічної діяльності можна трактувати як сформовану компетентність вирішувати проблеми, завдання чи питання, котрі пов'язані із запровадженням, розповсюдженням інновацій чи їхнім створенням.*

Скомпонована нами таблиця (табл.1) презентує уявлення науковців про структурні елементи готовності до інноваційної педагогічної діяльності.

Таблиця 1

Порівняльна таблиця структурних компонентів готовності до ІПД

Н.Клокар	мотиваційний; когнітивний; процесуальний
В.Адольф, Н.Ільїна	змістовий; організаційний; результативний
Л.Даниленко	філософський; мотиваційний; креативний; технологічний; рефлексивний
О.Козлова	філософський, мотиваційний, креативний,

	технологічний; рефлексивний, валеологічний;
Т.Демиденко	мотиваційно-ціннісний; інформаційно-діяльнісний; рефлексивний
І.Дичківська	мотиваційний; креативний; когнітивний; рефлексивний
Л.Петриченко	мотиваційно-ціннісний; інтелектуально-когнітивний; діяльнісно-творчий; аналітико-рефлексивний
В.Сластьонін, Л.Подимова	структурні: мотиваційний, креативний, технологічний, рефлексивний функціональні: особистісно-мотивована переробка та оцінка нововведень; прийняття рішень про використання нового та формування цілей інноваційної діяльності; корекція й оцінка концептуальних підходів, планування етапів експериментальної роботи, прогнозування труднощів упровадження нового в педагогічний процес
І.Гавриш	мотиваційний, інформаційний, процесуально-діяльнісний, готовність до педагогічного цілеутворення, професійно важливі якості, як критичність і креативність мислення педагогів

Унаслідок порівняння структурних компонентів готовності майбутніх учителів до інноваційної діяльності, які виділяють науковці, ми зробили висновок, що суть цього процесу становлять такі компоненти:

- мотиваційний (прагнення займатися інноваційною діяльністю);
- технологічний (знання, уміння й навички, необхідні для успішної інноваційної педагогічної діяльності);
- особистісно-креативний (креативність, професійно значущі якості особистості);
- рефлексивний (самоаналіз, самокорекція власної професійної діяльності, порівняння її результатів із передбачуваними чи запланованими).

У межах констатувального експерименту нам необхідно було встановити рівень готовності майбутніх вчителів до інноваційної педагогічної діяльності. З метою діагностичного зрізу даних про стан досліджуваного педагогічного явища було проведене анкетування та тестування студентів IV-V курсів Вінницького державного педагогічного університету. Тобто діагностувався той рівень, з яким студенти завершують навчання у ВНЗ. Склад респондентів був репрезентативним. Опитуванням було охоплено 380 студентів різних спеціалізацій .

Метою першого етапу констатувального експерименту ми ставили виділення критеріїв та показників готовності майбутніх учителів до інноваційної діяльності.

На основі аналізу та порівняння результатів подібних досліджень, нами були виділені мотиваційний, особистісно-креативний, технологічний та рефлексивний критерії готовності майбутніх учителів до інноваційної педагогічної діяльності та їхні показники, які дозволяють визначити три рівні сформованості: високий, середній, низький.

Мотиваційний критерій:

- зацікавленість педагогічною діяльністю, впевненість у правильності обраного фаху, особистісно-значуще ставлення до професії вчителя;
- усвідомлення необхідності особистої участі в інноваційних освітніх процесах та бажання долучатися до них у майбутньому;
- прагнення досягти успіху (мотивація досягнення).

Особистісно-креативний критерій:

- креативність;

- розвиток професійно значущих якостей особистості (ініціативність, винахідливість, чутливість до потреб учнів, незалежність від авторитарних, стереотипних поглядів, відповідальність, ризикованість, стресостійкість).

Технологічний критерій:

- знання сучасних інноваційних процесів, які мають місце в освітніх закладах України;
- володіння прийомами експериментально-дослідної роботи;
- ознайомленість із принципами освоєння педагогічних інновацій, вміння та навички їхнього діагностування.

Рефлексивний критерій:

- критичність та самокритичність мислення, ;
- здатність адекватно оцінювати власну діяльність, її вплив на учнів, порівнювати результати з передбачуваними чи запланованими, виявляти недоліки.

Низький рівень готовності майбутніх учителів до інноваційної педагогічної діяльності визначався: у негативному або невпевненому відношенні до професії вчителя та педагогічної діяльності; слабкій зацікавленості інноваційними процесами в освіті; у відсутності бажання брати в них участь; байдужому ставленні до учнів та їхнього розвитку; у стереотипності та шаблонності мислення, низькому рівні креативності, ініціативності, винахідливості. Студенти низького рівня готовності були цілком необізнаними щодо освітніх інновацій, сучасних педагогічних технологій; мали недостатній рівень знань принципів та методів педагогічного дослідження, освоєння педагогічних інновацій; завищену або занижену самооцінку, низьку здатність адекватно оцінювати власну діяльність та виявляти її недоліки.

Середній рівень готовності до ІПД можна охарактеризувати так: посередня зацікавленість педагогічною працею; часткове усвідомлення необхідності власної участі в майбутній інноваційній діяльності; пасивне ставлення до нових ідей, думок, хоча й за певної схильності до інноваційної та пошукової діяльності; посередній розвиток креативності, ініціативності, творчого, неординарного вирішення складних ситуацій, часто за умови зовнішнього стимулювання. У той самий час майбутні вчителі усвідомлюють той факт, що вони повинні всіляко сприяти розвитку пізнавального інтересу учнів, їхнього творчого потенціалу, однак не завжди виявляють чутливість до потреб учнів. Зовнішні мотиви в них переважають над внутрішніми. Студенти володіють деякою інформацією про найбільш відомі сучасні педагогічні технології та інновації; вони певною мірою ознайомлені із принципами освоєння педагогічних нововведень і розробкою нових; у них частково чи епізодично наявні вміння та навички організації та проведення педагогічного експерименту, діагностики нововведень. Майбутні вчителі певною мірою реально оцінюють себе, свої можливості, проте не завжди здатні адекватно оцінити результати власної діяльності та виявити недоліки.

Високий рівень готовності до інноваційної педагогічної діяльності діагностувався в тих студентів, котрі виявляли стійку зацікавленість педагогічною працею в поєднанні з особистісно-значущим відношенням до професії вчителя, що визначалося в перевазі внутрішніх мотивів над зовнішніми; висловлювали бажання в майбутньому долучатися до інноваційних процесів у школі. У них діагностувався високий рівень відкритості новому, орієнтації на розвиток; значний творчий, креативний потенціал; добрі або ґрунтовні знання про сучасні педагогічні технології, інновації в освіті; достатні вміння та навички організації та проведення педагогічного експерименту, моніторингу інновацій. Майбутні вчителі вміють відстоювати власну думку, ініціативні та винахідливі. У той самий час

адекватно та критично відносяться до власної роботи, до потреб учнів, здатні знаходити причини власних помилок та невдач, аналізувати недоліки; висловлюють слушні зауваження щодо організації та змісту навчальної діяльності.

Під час проведення даного експерименту нами були використані такі методи дослідження:

- для зняття даних за мотиваційним критерієм: анкетування, тестування, ранжування;
- для здобуття інформації за особистісно-креативним критерієм: тестування, самооцінювання;
- для одержання даних за технологічним критерієм: анкетування, опитування;
- для встановлення рівня рефлексивного критерію: самооцінювання, експертне оцінювання.

Результати анкетування виявили незадовільний рівень зацікавленості студентів майбутньою професією. Лише 16% опитуваних планують стати вчителями після закінчення ВНЗ, 33% - не бажають працювати за фахом, а 51% не визначились. На запитання "Чи вважаєте Ви підготовку до інноваційної педагогічної діяльності необхідним компонентом загальної фахової підготовки вчителів?" 82% відповіли «так», хоча лише 19% зголосилися приймати участь у запровадженні нововведень в роботу школи за певних сприятливих умов.

За допомогою техніки самоаналізу та самовизначення ми встановили, що в 19% студентів надто високий показник відсутності перспектив, а в 24% - близький до максимального. Ці студенти, замислюючись про свою майбутню професію, переживають сумнів та безнадійність, не бачать перспектив для самореалізації, не вірять у можливість домогтися значних успіхів. Звідси нами

було зафіксовано недостатню мотиваційну готовність до педагогічної праці та інноваційної діяльності. Низький рівень виявило 46% студентів, середній – 43%, високий – 11%.

Рівень сформованості особистісно-креативного компоненту ми перевіряли за допомогою тесту вербальної креативності (тесту віддалених асоціацій – RAT) С.Медніка в адаптації А.Вороніна. Відповідно до цього тесту ми отримали наступні результати: низький рівень креативності – 171 студента (45%); середній – 186 (49%); високий – 23 (6%).

Ми також попросили майбутніх учителів проранжувати від 1 до 15 розвиток якостей особистості, необхідних для успішної інноваційної діяльності. Згідно самоаналізу найбільш розвинутими якостями в студентів є відповідальність, організованість та працездатність, що підкреслює об'єктивний стиль відносин в системі «викладач-студенти». Тобто, в майбутніх вчителів найкраще сформовані риси виконавців, а не творчих особистостей, вільних від авторитарних поглядів. У той самий час майбутні вчителі нехтують креативністю, критичністю та незалежністю мислення, свободою від авторитарних поглядів, тобто тими рисами, які науковці визначають як рушійні та першочергові для успішного запровадження та поширення інновацій. За результатами даного самооцінювання 35 студенти або 9% виявили високий рівень розвитку якостей особистості, необхідних для здійснення інноваційної педагогічної діяльності, 148 (39%) – середній, 197 (52%) – низький.

Отже, за результатами дослідження низький рівень за особистісно-креативним компонентом виявило 49% опитуваних, середній – 44%, високий – 7%.

З метою з'ясування рівня сформованості технологічного критерію готовності майбутніх учителів до інноваційної діяльності ми провели

анкетування студентів, яке виявило незадовільний стан інформаційної підготовленості студентів щодо сучасних інноваційних технологій, нововведень, які нині існують та запроваджуються в освітніх закладах, вмінь та навичок, необхідних для проведення пошукової, дослідної роботи, розповсюдження, сприйняття інновацій. Відповіді показали, що в майбутніх вчителів добре сформовані лише навички бібліографічного пошуку літератури. За результатами даного анкетування низький рівень готовності виявило 61% опитуваних і 39% - середній. Використавши завдання опитувальника «Інновації в системі загальної середньої освіти України: теорія і практика» І.Гавриш [1], нами був зафіксований незадовільний рівень поінформованості студентів про педагогічні інновації, які запроваджуються нині в освіті, незацікавленість науковими джерелами з даного питання. Узагальнені дані про рівень готовності за технологічним критерієм є такими: 67% низький, 33% середній.

Посередніми виявилися результати опитування щодо сформованості рефлексивних навичок студентів. 57% студентів не замислюються над професійними проблемами та факторами, що спричинили їх виникнення. Більшість вперше зіткнулася з методикою самоаналізу. Згідно результатам самооцінювання 38 студентів (10%) вважають себе здатними адекватно оцінювати власну діяльність, її вплив на учнів, порівнювати результати з передбачуваними чи запланованими та виявляти недоліки, вони схильні до думки, що в них добре розвинені рефлексивні навички. 198 студентів (52%) віднесли свої навички до посередніх, а 144 (38%) – до низьких.

На другому етапі ми встановлювали причини незадовільної підготовки студентів до майбутньої інноваційної діяльності.

Перш за все привертає увагу низька мотивація до майбутньої професії, а за С.Рубінштейном [8] будь-яка дія виходить з мотиву. Слід відзначити, що

для 38% студентів рішення стати вчителем не було самостійним. “Батьки порадили, що педагогічна освіта нікому не завадить”, “особливо мама хотіла, а я була не проти”- такими були стандартні відповіді на запитання про самостійність вибору майбутньої професії.

Ще однією причиною низької готовності до інноваційної діяльності є використання застарілих, традиційних методів та форм навчання. Для 41% студентів предмети педагогічного циклу видаються «нецікавими», «одноманітними», «нудними», «не пристосованими до сучасності». Деякі зауважують, що «інновації вивчаються за допомогою старих методів: лекція – відповідь на питання». Більшість студентів висловлювала незадоволення методами викладання.

Серед чинників, що негативно впливають на навчання, майбутні вчителі також називали й ставлення деяких викладачів, для котрих студент є лише об’єктом педагогічного впливу. Авторитарний стиль викладання, зверхнє ставлення викликають страх, обурення та почуття невдоволеності в студентів, знижують їхню пізнавальну активність, не дають розвиватися ініціативності, креативності.

Під час бесід з викладачами останні скаржилися на відсутність спецкурсу, який би знайомив майбутніх учителів з основами педагогічної інноватики, інноваційними процесами, що здійснюються на державному рівні в ЗНЗ України, на термінологічну плутанину, відсутність зрозумілих, доступних методичних розробок ділових ігор, у яких було б відображено суть і зміст інноваційних освітніх процесів, які б сприяли підготовці студентів до майбутньої інноваційної діяльності. Головною ж перепорою для використання ділових ігор вони називали відсутність вмінь їх організації та проведення. Звідси – небажання залучати їх до практичних занять. Для багатьох викладачів такі ігри подібні міфу, про який вони чули, але ніколи не

були свідками чи учасниками такого дійства. Невпевненість у власних силах, звичка та усталена схема навчального процесу (лекція-семінар), незадоволеність підготовкою студентів та їхнім відношенням до навчання не сприяють залученню методів активного навчання, зокрема ділових ігор, до практичного використання. У той самий час викладачі висловлювали зацікавленість технологією проведення ігор та висловлювали бажання при нагоді відвідати такі заняття.

Висновки. Готовність до інноваційної педагогічної діяльності можна трактувати як сформовану компетентність вирішувати проблеми, завдання чи питання, котрі пов'язані із запровадженням, розповсюдженням інновацій чи їхнім створенням. Нами були виділені мотиваційний, особистісно-креативний, технологічний та рефлексивний критерії готовності майбутніх учителів до інноваційної педагогічної діяльності. За результатами дослідження було встановлено незадовільний рівень готовності майбутніх учителів до інноваційної педагогічної діяльності. Звідси, існує нагальна потреба впровадження в навчально-виховний процес фахової підготовки майбутніх учителів активних методів навчання, зокрема ділових ігор, з метою формування готовності студентів до інноваційної педагогічної діяльності.

Література

1. *Гавриш І.В.* Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності: Дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04/Ірина В. Гавриш. – Харків, 2006. – 563 с. (захист: 24.05.2006; затв.18.01.2007).
2. *Демиденко Т.М.* Підготовка майбутніх учителів трудового навчання до інноваційної педагогічної діяльності: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Тетяна Миколаївна Демиденко. – Черкаський національний університет ім.Б.Хмельницького. – Черкаси, 2004. – 216 с. (захист: 26.05.2004, затв.10.11.2004).

3. *Дичківська І.М.* Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2004. – 352с.
4. *Клокар Н.І.* Психолого-педагогічна підготовка вчителя до інноваційної діяльності: Дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04/Інститут педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К.,1997. – 227с.
5. *Кондрашова Л.В.* Морально-психологічна готовність студента до вчительської діяльності. – К.: Вища школа, 1987. – 55с.
6. *Навчання: Нові стратегії розвитку / Упоряд. Г.Сиротенко.* – К.: Шк.світ, 2007. – 128 с.
7. *Професійна освіта: Словник: Навч.посіб./ Уклад. С.У.Гончаренко та ін.; За ред. Н.Г.Ничкало.* – К.: Вища шк., 2000. – 380 с.
8. *Рубинштейн С.Л.* Проблемы общей психологии. – М.: Педагогика, 1973. – 424с.
9. *Сластенин В.А., Подымова Л.С.* Педагогика: Инновационная деятельность. – М.: ИЧП «Издательство Магистр», 1997. – 224с.

В статтє исследовалась суть понятия «готовность будущих учителей к инновационной деятельности». Мотивационный, креативный, рефлексивный и технологический компоненты были признаны важными слагаемыми профессиональной подготовки студентов.

Teachers-to-be readiness for innovative technologies has been investigated in the article. Motivation, creativity, reflection and technological component are considered to be crucial elements of students' professional training.